

*А. В. Гаврилишин**викладач кафедри англійської філології**Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника**м. Івано-Франківськ, Україна*

ПЕРЕКЛАД ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ФЕНТЕЗІЙНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА І НІЛА ГЕЙМАНА «ДОБРІ ПЕРЕДВІСНИКИ»)

Анотація. Дослідження тактик перекладу інтертекстуальних елементів з англійської мови на українську на матеріалі перекладу роману Террі Пратчетта і Ніла Геймана «Добрі передвісники».

Ключові слова: інтертекстуальність, алюзія, фентезі, експлікація, адаптація, еквіваленція.

Для літератури доби постмодернізму характерна наявність численних інтертекстуальних вкраплень, що пов'язують сучасний текст із творами минулих десятиліть чи навіть століть. Дослідження перекладу інтертекстуальності у творах фентезі є особливо актуальним у наш час, адже цей жанр вважається одним із найпопулярніших у літературі. При перекладі інтертекстуальних елементів у фентезійній літературі перекладачам часто доводиться обирати між стратегіями доместикації та форенізації, які реалізуються за рахунок численних перекладацьких тактик. Таким чином проблема дослідження тактик перекладу інтертекстуальності у творах цього жанру залишається відкритою. Дослідження, яке ми провели, базується на проблемі перекладу інтертекстуальних одиниць у романі «Добрі передвісники» Террі Пратчетта та Ніла Геймана.

Фентезійні твори характеризують як художні твори, де описуються фантастичні світи та присутній «інтертекстуальний зв'язок із міфом» [1]. Н. П'єге-Гро стверджує, що інтертекст – це сукупність усіх текстів присутніх у творі, явно (через цитування), або ж приховано (через алюзії) [8]. Термін «алюзія» походить від латинського слова «alludere», що означає «натякати». Алюзією називають стилістичний засіб, що містить натяк на літературні, політичні, міфологічні, культурні, або історичні факти [7]. Дослідниця О. Ярема наводить вісім типів алюзій [9]: міфологічні, теологічні, літературні, історично-соціальні, фольклорні, побутові, арт-алюзії, особові.

Серед елементів літературної інтертекстуальності слід зазначити також пародію. Пародію визначають як сатиричний твір, що має на меті висміювання певного літературного напрямку, жанру, окремого твору чи стилю автора [3, с. 109]. Роман «Добрі передвісники» відносять до жанру гумористичного фентезі [10]. Сюжет роману базується на подіях англійського фільму жахів «Omen» (1976), де син Сатани народжується від шакала, а коли підрастає, то вбиває своїх прийомних батьків та інших персонажів, які дізнаються про його походження, однак у романі «Добрі передвісники» Адам, син Сатани, відмовляється виконувати волю свого справжнього батька і його названа сім'я ніколи не дізнається про таємницю його народження. Таким чином автори пародіюють відомий фільм та надають йому нового закінчення, що зрозуміло навіть із назви роману *Good Omens* (Добрі передвісники).

Художні тексти періоду постмодернізму налічують численні вкраплення інтертекстуальних одиниць, що ускладнює процес їх перекладу іноземною мовою, адже численні алюзії та цитування, які будуть зрозумілі представникам вихідної культури, можуть бути невідомі представникам цільової культури, чіною мовою здійснюється переклад. У процесі перекладу художнього тексту перекладачі стикаються із численними труднощами для вирішення яких вони вдаються до застосування перекладацьких стратегій.

У сучасному перекладознавстві дослідники виокремлюють дві основні перекладацькі стратегії висловлені Ф. Шляєрмахером у лекції «Про різні способи перекладу» (1813), де дослідник стверджував, що перекладач повинен або наблизити автора до читача, або наблизити читача до автора [4]. Американський теоретик перекладу Л. Венуті називає стратегію наближення автора до читача одомашнюванням (*domestication*), а стратегію наближення читача до автора відчуженням (*foreignization*). [12]. Стратегія доместикації покликана адаптувати вихідний текст до особливостей та норм цільової культури, шляхом

підбору функціональних еквівалентів, що максимально наближають текст оригіналу до цільової культури та нівелюють незнайомі культурні та мовні елементи у тексті перекладу [6]. Стратегія форенізації в свою чергу зберігає культурні та мовні особливості вихідної культури у тексті перекладу. Форенізація підкреслює лінгвістичні та культурні відмінності між вихідним та цільовим текстом, зберігаючи специфіку іноземного тексту [2, с. 104].

У нашому дослідженні застосовано класифікацію тактик перекладу за Ж.-П. Віне і Ж. Дарбельне [13], які виділяють: запозичення (*borrowing*), дослівний переклад (*literal translation*), модуляцію, (*modulation*), еквіваленцію (*equivalence*) та адаптацію (*adaptation*). Цю класифікацію ми доповнили двома тактиками перекладу за Е. Пімом [11]: опущення (*omission*) та доповнення (*addition*).

Методом суцільної вибірки з роману відібрано 40 алюзій, серед них найчисленнішу групу склали біблійні алюзії (18 одиниць) та літературні алюзії (15 одиниць), найменше було знайдено побутових алюзій (4 одиниці) та фольклорних алюзій (3 одиниці). У цьому дослідженні ми наводимо кілька прикладів аналізу перекладу алюзій у романі, а загальні результати дослідження подаємо у висновках і таблиці 1.

Роман «Добрі передвісники» Террі Пратчетта та Ніла Геймана у багатьох сюжетних аспектах базується на книгах Старого та Нового Заповіту, адже автори зображають традиційних біблійних героїв, які проживають у сучасному світі та поведуться відповідно до його реалій. При перекладі біблійних алюзій слід взяти до уваги, що Біблія є центральною книгою для багатьох європейських та східних культурних традицій, а тому посилання на неї легко розпізнати читачам як вихідної, так і цільової культур. Це значно полегшує процес перекладу, адже численні біблійні терміни та власні назви існують у мові оригіналу та у мові перекладу, тому перекладачі можуть застосувати тактику **еквіваленції** (*correspondence*), перекладацької трансформації, в результаті якої оригінальна ситуація передається в перекладі за допомогою відмінних структурних і стилістичних засобів.

<i>Sherryl, A measure of wheat for a penny, and three measures of barley for a penny, and see thou hurt not the oil and the wine.</i>	<i>Шеррил, ківш пшениці за динарія, і три ковші ячменю за динарія, а оливи й вина не марнуй!</i>
---	--

За сюжетом роману третій вершник Апокаліпсису, який уособлює голод, є також автором книг про схуднення, тому коли до нього підходить одна із фанаток, просячи автограф, він наводить дослівну цитату із Книги Об'явлення 6:6 у перекладі Короля Джеймса: «And I heard a voice in the midst of the four beasts say, A measure of wheat for a penny, and three measures of barley for a penny; and see thou hurt not the oil and the wine». В українському перекладі Біблії ці рядки перекладено як: «І я ніби голос почув посеред чотирьох тих тварин, що казав: Ківш пшениці за динарія, і три ковші ячменю за динарія, а оливи й вина не марнуй!». Перекладачі роману вдалися до тактики **еквіваленції** (*correspondence*) та використали у тексті переклад І. Огієнка.

У романі «Добрі передвісники» Террі Пратчетт та Ніл Гейман посилаються на численні літературні твори британських поетів, письменників та драматургів. Деякі із творів присутні в українській літературній традиції, в той час як решта залишаються невідомими більшості читачів цільового тексту.

<i>"Well, they blight crops," said Pepper. "And sink ships. And tell you if you're going to be king and stuff. And brew up stuff with herbs."</i>	<i>Ну, вони псують урожаї, – відповіла Пенпер. – А ще топлять кораблі. І повідомляють тобі, коли ти помреш. А ще варять всякі штуки з травами.</i>
---	--

В цьому уривку гурток британських підлітків обговорюють відьму, яка щойно поселилася по сусідству і намагаються пригадати усе, що знають про відьом. Одним із джерел інформації для них є трагедія В. Шекспіра *Macbeth*, на яку героїня Пенпер посилається у рядку: «And tell you if you're going to be king and stuff». У дії 1, сцені 2 три відьми пророчать Макбету, що він стане наступним королем Шотландії: «All hail, Macbeth, that shalt be king hereafter!». Незважаючи на те, що існує декілька українських перекладів цієї п'єси, а її сюжет досить відомий українським читачам, перекладачі вдаються до тактики **адаптації** (*adaptation*), замінивши інтертекстуальний елемент *if you're going to be king* на *коли ти помреш*, вилучивши з тексту перекладу інтертекстуальний елемент.

Побутовими алюзіями називають алюзії, які стосуються побуту та життєвого укладу представників вихідної культури. Оскільки кожній культурі притаманні свої особливості укладу життя, то побутові реалії вихідної та цільової культур часто не співпадають. У цьому випадку перекладачам потрібно вирішити за допомогою яких тактик можна краще передати ці алюзії для цільової аудиторії. Перекладачі повинні також прийняти рішення яку зі стратегій застосувати при перекладі: форенізацію, тобто зберегти невідому читачам алюзію, щоб познайомити їх із вихідною культурою, чи доместикацію, тобто

адаптувати невідому побутову алюзію до особливостей цільової культури, знехтувавши при цьому інтертекстуальністю.

Ми розглянемо алюзію перекладену тактикою **експлікації** (*explication*), під якою розуміємо наданням додаткових пояснень оригінальних елементів у тексті перекладу з метою покращення його сприйняття цільовою аудиторією:

<i>He'd hoped they could be persuaded to subscribe to Cellnet, but instead they just cut in to whatever it happened to be that he was listening to at the time and twisted it.</i>	<i>Демон сподівався, що вони погодяться дзвонити йому на мобільний, але натомість вони взяли за звичку просто вриватися у будь-що, слухане в цю мить.</i>
--	---

В цьому уривку вищий за рангом демон вирішує зв'язатися із Кроулі через радіо, а не за допомогою телефону, як того хотів би Кроулі. В оригіналі Кроулі вживає побутову алюзію на найбільшу в Британії компанію мобільного зв'язку *Cellnet*, яку в 2002 перейменували на *O2 UK*. Оскільки ця алюзія не відповідає побутовим українським реаліям та була незрозуміла цільовій аудиторії, перекладачі вдалися до тактики **експлікації** (*explication*) та переклали інтертекстуальну одиницю *Cellnet* на рівні глобального контексту як *мобільний*, тобто відбулася втрата інтертекстуальності при перекладі.

Кожній культури притаманний свій унікальний фольклор, тому передати ці алюзії при перекладі на іншу мову буває непросто. Перекладачам доводиться обирати між стратегіями доместикації та форенізації.

<i>This little piggy went to Hades This little piggy stayed home This little piggy ate raw and steaming human flesh This little piggy violated virgins And this little piggy clambered over a heap of dead bodies to get to the top.</i>	<i>Сорока-ворона на припічку сиділа, Кашку варила, діток годувала, Цьому дала, бо він слухняний, Цьому дала, бо він в Аїд спустився, Цьому дала, бо він незайманих дівиць твалтував, Цьому дала, бо він гору мертвих тіл поклав І заліз на її вершечок самий, А цьому не дала, і поласував він сирого Плоттю людською.</i>
--	--

В цьому уривку Кроулі та Азирафаїл в ролі няньок наглядають за так званим Антихристом, який насправді є звичайним хлопчиком. Демон Кроулі співає хлопчику колискові, які мали б викликати у нього бажання творити зло та знищувати світ. Одна із колискових є переробленою версією відомої англійської лічилки *This Little Piggy Went to Market*:

*This little piggy went to market
This little piggy stayed home
This little piggy had roast beef
And this little piggy had none
And this little piggy cried wee wee wee all the way home*

Перекладачі вирішили **адаптувати** (*adaptation*) цю традиційну англійську пісню для українських читачів, обравши відому українську лічилку про сороку-ворону:

*Сорока-ворона
На припічку сиділа,
Дітям кашу варила,
Ополоничком набирала,
Діткам кашку давала:
Тому дала, бо маленький,
Тому дала, бо кривенький,
Тому дала, бо файно просить,
Тому дала, бо воду носить.
А цьому не дала.
Той бецман
Води не носив,
Печі не топив,
Каші не варив.*

Таким чином перекладачі замінили оригінальну фольклорну алюзію на алюзію притаманну фольклору цільової культури, зберігши в тексті перекладу зміст, який був закладений у тексті оригіналу.

Отже, роман «Добрі передвісники» Террі Пратчетта та Ніла Геймана належить до жанру гумористичного фентезі та літературного напрямку постмодернізму, тому у романі присутні численні інтертекстуальні посилання у вигляді алюзій. У ході дослідження ми проаналізували 40 інтертекстуальних одиниць, визначили відсоткове співвідношення тактик перекладу інтертекстуальності для різних видів алюзій, та занесли отримані дані у таблицю 1. За даними таблиці, можна дійти висновку, що найчастіше біблійні алюзії перекладено тактикою **дослівного перекладу** (*literal translation*) та **адаптації** (*adaptation*), для перекладу літературних алюзій перекладачі найчастіше вдавалися до тактики **еквіваленції** (*correspondence*), побутові алюзії найчастіше були перекладені тактикою **експлікації** (*explication*), для фольклорних алюзій перекладачі найчастіше застосовували **адаптації** (*adaptation*). Отже, перекладачі обрали при перекладі фольклорних алюзій стратегію доместикації у вигляді тактики адаптації, що наблизити текст оригіналу до цільового читача.

Таблиця 1

Тактики перекладу/ Види алюзій	Біблійні алюзії (18)	Літературні алюзії (15)	Побутові алюзії (4)	Фольклорні алюзії (3)	Разом (40)
Дослівний переклад (<i>literal translation</i>)	28% (5)	13% (2)	0% (0)	0% (0)	18% (7)
Адаптація (<i>adaptation</i>)	28% (5)	13% (2)	25% (1)	67% (2)	25% (10)
Еквіваленція (<i>correspondence</i>)	22% (4)	40% (6)	0% (0)	0% (0)	25% (10)
Модуляція (<i>modulation</i>)	22% (4)	20% (3)	0% (0)	0% (0)	18% (7)
Доповнення (<i>addition</i>)	0%	7% (1)	0% (0)	0% (0)	2% (1)
Експлікація (<i>explication</i>)	0%	7% (1)	50% (2)	33% (1)	10% (4)
Опущення (<i>omission</i>)	0%	0%	25% (1)	0% (0)	2% (1)

ЛІТЕРАТУРА

- Бойко О. О. Реалізація категорії інтертекстуальності в художньому дискурсі фентезі: Дис. док. філос. за спец. 035 Філологія. Одеса. 2021. С. 237.
- Вострецова В. Застосування доместикації та форенізації при перекладі текстів різних типів. *Наукові записки. Сер: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2013. Вип. 116. С. 103–106.
- Мельнікова Т. В. Літературна пародія: визначення та різновиди. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер: Філологія. 2016. Вип. 20(1). С. 69–72.
- Некряч Т. Є. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів: навчальний посібник для студентів перекладацьких факультетів вищих навчальних закладів. Вінниця : Нова книга. 2008. С. 200.
- Ніл Гейман, Террі Пратчетт. 2019. Добрі передвісники: ґрунтовні й вичерпні пророцтва Агнеси Оглашеної, відьми. Пер. з англ. Б. Терещенко та О. Петіка. Київ: Вид. група КМ-БУКС
- Тютенко А. А. Структура і функції алюзії в пресі Німеччини, Австрії та Швейцарії. *Автореф. дис. канд. філол. наук*. Х. 2000.
- Хавкіна О., Малюта М. Алюзії в рекламних текстах. Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. праць. К.: Університет «Україна». 2011. Вип. 23. С. 66–72.
- Шулінова Л.В. Інтертекстуальність у медійних текстах жанру інтерв'ю з політиками. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2018. Вип. 37. С. 72–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apy1_2018_37_7
- Ярема О. Б. Алюзія в текстах британської художньої літератури: лінгво-статистичний аспект (на матеріалі творів модерністів): *автореф. дис. канд. філол. наук* : спец. 10.02.04 «германські мови». Запоріжжя. 2016. С. 19.
- Pratchett Terry, Gaiman Neil. Good Omens: The Nice and Accurate Prophecies of Agnes Nutter, Witch. London: William Morrow. 2006.
- Pym, Anthony. Exploring Translation Theories. London and New York: Routledge. 2009.
- Venuti, Lawrence. Strategies of Translation. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London & New York: Routledge. 2001.
- Vinay, Jean-Paul and Darbelnet, Jean. Comparative Stylistics of French and English. A Methodology for Translation. Translated and edited by Juan C. Sager and M.-J. Hamel. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 1995.

A. Havrylyshyn. Translation of Intertextuality in Fantasy Literature (Based on the Novel Good Omens by Terry Pratchett and Neil Gaiman). – Article.

Summary. Translation solutions applied during the translation of intertextual elements from English into Ukrainian on the basis of the translation of the novel Good Omens by Terry Pratchett and Neil Gaiman.

Key words: intertextuality, allusion, fantasy, explication, adaptation, equivalence.